

DOCUMENTS CATALANS DEL TEMPS DE CARLEMANY

Ès un problema obscur en la nostra arqueologia el del traspàs de l'art visigòtic a l'art pre-romànic a través de l'ocupació sarraïna del país i dels temps emboirats del primer segle de l'alliberació, el segle IX. A facilitar una mica la seva solució poden contribuir els historiadors aportant dades que ajudin, ni que sigui molt tènue, a esvaïr l'espessedat d'aquelles boires.

Malauradament el nostre segle IX és una època de penúria documental extremada ; fins a darrers de segle no comencen a oferir-se'ns documents en nombre apreciable, mentre que a les primeries la seva escassetat és torbadora. D'ací l'interès extraordinari que prenen els documents del temps de Carlemany.

Prou sabem que aquest emperador concedí preceptes per a alguna de les nostres esglésies ; però, malgrat que aquesta mena de documents hagin estat, degut a l'especial importància pràctica i honorífica que tenien per als seus posseïdors, els que més s'han alliberat de les posteriors destruccions per la cura especial posada en la seva conservació, sigui en original o en còpies successives, de fet fins avui no tenim testimoni literal d'un altre document del gran emperador referent a Catalunya que el cèlebre precepte de l'any 812 per a una sèrie d'hispanos, adreçat als comtes de Barcelona, Empúries, Rosselló i altres de la Septimània, i que encara, per interessar preferentment establiments fets a l'altra banda del Pireneu, sols ens ha estat transmès per un cartoral de l'església de Narbona.

Exceptuant, doncs, aquest precepte, que no pot ésser útil als arqueòlegs per no referir-se a construccions de cap mena sinó a meres relacions jurídiques, i que altrament és generalment conegut, només són dos els documents que jo pugui presentar, amb totes les garanties

d'autenticitat, i que fossin lliurats en els temps imperials de Carlemany. Aquests sí que, per referir-se a l'erecció o restauració de monestirs que encara avui, ni que sigui amb les majors refeccions posteriors, es conserven més o menys arruïnats a lloc, poden tenir un interès arqueològic el dia que es possessin a llum llurs subestructures.

Es tracta dels antics monestirs d'Alaó i de Gerri, posats a la riba de les Nogueres Ribagorçana i Pallaresa respectivament.

I

El cartoral d'Alaó, recull de finals del segle XI, conservat a la Biblioteca de la Real Academia de la Historia de Madrid, ens ha transmès un diploma del comte Bigo de Tolosa, que diu així :

In Christi nomine. Bigo, vir inluster, comis. Cognoscant omnes fideles nostri qui in pago Oritense comanent quia ad isto presbitero nomine Crisogonio cella nostra que dicitur in honore Sancte Marie et Sancti Petri, erimo posita, ei ad condirigendum vel laborandum diebus vite sue ei perdonavimus, ita ut nullus eum contangere nec ipsum nec suos homines ibi commanentes inquietare non presumant, sed ipso presbitero Crisogonio liceat in ipso monasterio Alaon pro domno imperatore, ejusque filio Hologodo rege, vel pro me, Dominum exorare. Propterea nobis placuit ut manu propria subtus firmaremus ut ipsi fideles nostri firmiter hoc sciant et intellegant. Et quicquid ad ipsum monasterium annis preteritis, tam terris [quam] vineis, ad ipsa loca pertinent, licenciam ipse Crisogonius abbas habeat perquirendi vel possidendi. Signum Bigoni comiti.

El lliurador d'aquesta mena de precepte — que de tal ha de qualificar-se, donada la seva similitud amb els preceptes reials francs — és el comte Bigo de Tolosa, gendre de Carlemany, cunyat, per tant, i amic de confiança del rei Lluís d'Aquitània, que regentà aquell càrrec des de l'any 806, data del retir de sant Guillem, fins a la seva mort ocorreguda el 28 d'octubre de 816; era també, i els seus successors continuaren essent-ho, comte de París.

Aquestes circumstàncies ens permeten de suplir la manca de data del seu document que ha d'inscriure's entre el 806 i la mort de Carlemany, el qual hi és citat encara com a emperador vivent; és a dir, entre el 806 i el gener de 814.

Dintre aquest període, doncs, tenia lloc la restauració del monestir de Santa Maria i Sant Pere d'Alaó empresa pel prevere Crisogoni.

Diem restauració i no fundació, perquè aquest és el sentit exacte a deduir de la darrera clàusula del document : el comte faculta a Crisogoni per tal que investiguï els béns que pertangueren en temps passats al monestir i se'n possessioni. L'existència, doncs, d'un antic monestir en el mateix lloc és indubtable, i, com que el país acabava d'ésser alliberat, aquell monestir forçosament havia d'ésser de tradició visigòtica, havent sobreviscut a través de la dominació sarraïna.

En el moment de la concessió de Bigo, el lloc era abandonat ; la cella, «eremo posita», calia que fos reconstruïda i extirpades de nou les terres. Però aquest abandó no podia ésser molt antic, altrament no hauria estat possible a Crisogoni de fer la investigació sobre les antigues possessions del monestir ; calia que visquessin els testimonis per a certificar-les, ja que no cal comptar amb la conservació d'una titulació documental ; no es podia tractar més que d'un període equivalent a mitja generació.

Jo crec que el monestir visigòtic d'Alaó visqué tranquil·lament sota la dominació aràbiga fins el dia que, amb la intervenció carolíngia en els afers transpirinencs i l'expedició de Carlemany a Saragossa del 778, la situació interna de tota la regió fronterera es posà tensa i es passaren uns anys en règim de guerra civil ; aleshores degueren produir-se moments crítics que obligaren els monjos, probablement culpables de francofília, a abandonar el seu recer, fos per la violència, fos per simple prudència.

Seria, doncs, interessant, coneguda la història de la casa, poder examinar curosament les seves subestructures per si podien donar arqueològicament alguna llum ; per més que cal pensar sempre que es tractaria d'una fundació modestíssima. La celebritat del nom d'Alaó no li ve de la importància del lloc, sinó del ressò diplomàtic de les falsificacions que l'erudit Pellicer carregà en el segle XVII a espatlles de l'exigut monestir.

II

El monestir de Gerri fou una casa molt més important. Situat en una contrada que la naturalesa privilegià fent-hi brollar fonts salines que permeten fàcilment d'obtenir el mineral per l'evaporació de l'aigua, ja des de l'època romana el lloc fou habitat i, segurament, explotades les salines ; així almenys permeten de suposar-ho les restes de construcció romanes que s'hi han conservat.

És de creure que l'habitat persistí a través de l'època visigòtica i del temps de la dominació aràbiga; hi hauria una església per al servei dels habitants. L'any 807, almenys, la sabem existent. Si el prevere Spanell, que n'és aleshores propietari, la tenia per un dret d'ocupació i restauració, o bé l'havia heretada de possessors anteriors, ho ignorem. No podem tampoc precisar si estigué abandonada en l'època tèrbola de les dues darreres dècades del segle VIII, com fou el cas d'Alaó, o bé si pogué travessar els mals temps amb vida, ni que fos migrada; jo m'inclinaria, però, a la primera opinió i a veure en Spanell un restaurador, parell al Crisogoni que ens ha presentat el precepte del comte Bigo.

De totes maneres ens manca el document que, com per a aquest darrer, ens assenyali l'activitat extirpadora i renovadora de Spanell. Quan el coneixem, l'església de Sant Vicenç de Gerri ja se'ns presenta en funcionament normal, recolzada sobre un patrimoni relativament important format per un conjunt de cases, cellers, corts, terres, horts, fruiters, tot l'instrumental de treball, i el bestiar, gros i xic, corresponent; per la seva banda l'església està guarnida dels llibres i ornaments pertinents.

El document que ens descriu aquesta situació és precisament determinat per un nou pas trascendental en la marxa de la casa, que de simple església pròpia passa a convertir-se en monestir regular.

És un document del 20 de juny de l'any 807, conservat en còpia de l'XI sota el núm. 75 en el Cartoral núm. 5 de Gerri, avui manuscrit núm. 1619 de la Biblioteca de Catalunya, a Barcelona. Diu així:

In Christi nomine. Ego Spanellus hanci et indignus presbiter vobis fratribus meis in Christo qui dulcia carmina persolvitis sive obediencia facitis aut promittitis facere. Quam sic michi placuit [atque] vobisque convenit ut quod visus sum abere vel possidere omnia in omnibus cuncta tradere debere, sicut et facio. In primis trado hoc ad ecclesiam Sancti Vincenti, qui est fundata in loco ubi dicitur Ger, et per ista ecclesia trado vobis nominatis fratribus, id est, Teodebale presbitero et Astarieli, Donato, Astari sive et Grasemio clerici, sive et ad omnes qui in isto loco Ger sunt aud venerint et in obedientia Dei vel fratrum perseveraverint. Trado vobis in primis ista ecclesia superius nominata Sancti Vincenti in Ger, quod visus sum abere vel possidere; et in Cartonise quarto visus sum abere vel possidere, et in Sequese superiore similiter facio; trado vobis casas, celarios, curtes et terras cultas et incultas, vineas, ortos, arboribus pomiferis vel inpomiferis, utensilia, domui, eramenta vel ferramenta, auro vel argento, animalia majora vel minora, sive et causas ecclesiasticas libros vel ministeria sive et ornamenta quod in ipsis locis su-

perius nominavimus, quicquid visus sum abere vel possidere, propter remedio anime mee. Hec omnia superius nominata vobis, jamdictis vel ceteris fratribus perseverantibus, de meo jure in vestra trado dominacione, sicut docet Regula ad obediencia adimplenda, ut ab odierno die et tempore quicquid exinde pro salute anime aut tegimentum fratribus aut monachis Deo servientibus qui ibidem eritis in Dei nomine ex presenti die et tempore abeatis potestatem. Si quis sane quo fieri minime credo, quod si ego Spanellus presbiter aut aliquis de heredibus meis aut quislibet subposita persona contra ista scriptura venire conatus fuerit ad inrumpendum, inferam vel inferam vobis aut fratribus istius monasterii auri libras duas, fratribus, abbatibus, perpetrata persona componat, et in antea pactum meum nullus presumat inrumpere. Facta scriptura .XII. kalendas julias, anno .XXX.VIII, regnante vel imperante domno nostro Karulo rege Franchorum et Longobardorum seo patrigio Romanorum. Ego Spanellus presbiter acsi et indignus, qui hanc carta ad ecclesia Sancti Vincenti sive obediencia fratrum in hoc loco deservientium fieri volui, sicut et feci, et testibus tradidi qui scriberent et sua signa facerent. Ego Eletus presbiter presens fui SSS. Anianus presbiter SSS. In Christi nomine Giterus, Dei miseratione presbiter. Godefortes testis SSS. Signum ✠ Vanzone. ... a.sindo. Signum Astares. Centulli. Donamius hacsi et indignus presbiter scripsit die et .SSS. anno quod supra.

Tenim amb aquest document una peça diplomàtica raríssima i d'un interès excepcional per al nostre país: l'acta de fundació monestirial. Spanell prevere s'agermana amb els seus companys, el prevere Teodebal i els clergues Astariel, Donat, Astari i Grasemi, per a viure en obediència d'acord amb la Regla. Spanell dóna tots el seus béns, immobles, mobles, diners, a la seva església de Sant Vicenç, i a través d'ella als seus dits companys i a tots aquells que vagin a viure al lloc de Gerri en obediència i perseverin en ella. No es diu en el document quina sigui la Regla a la qual s'alludeix, però dóna la impressió que es tracta d'una de les Regles corrents visigòtiques, sigui la de Sant Isidor o la de Sant Fructuós; és molt indiciari des d'aquest punt de vista el qualificatiu de «pactum meum» que Spanell dóna a l'escriptura. Encara que sols sigui pel nom — el contingut n'és molt allunyant — ens aproxima als cèlebres pactes visigòtics que eren la base constitucional dels monestirs naixents.

Tampoc precisa el document l'adjudicació del càrrec abacial, però també pot intuir-se que Spanell es reserva aquesta jerarquia. De totes maneres deu anys més tard (doc. del 1 de juliol de 817, núm. 76, en el citat Cartoral 5 de Gerri) l'exercia; un venedor se li adreça així: «vobis domno et abbati Spanello sive et ad monachos tuos qui tui sunt obedientes»; l'expressió torna a tenir un so marcadament visigòtic.

S'endevina que en aquestes regions centrals pirinenques no ha arribat la influència de Benet d'Anià que monopolitzà la renovació monacal de les regions levantines.

Així, doncs, l'any 807 naixia, per obra del prevere Spanell, el monestir de Gerri, sobre una petita església particular ja existent; la casa arribaria a una vellesa més que millenària. Les successives renovacions i ampliacions al llarg d'una vida tan prolongada convertirien la petita església primitiva en un conjunt d'edificacions imponent; encara avui les seves ruïnes formen una massa considerable. ¿És possible que colgades sota d'elles poguessin encara dibuixar-se les rudimentàries estructures que serviren d'habitatge als primitius monjos del segle IX?

RAMON D'ABADAL I DE VINYALS

Institut d'Estudis Catalans, Barcelona.
Societat Catalana d'Estudis Històrics.